

Marko Pršina

Lukenjska jama pri Prečni kot arheološko najdišče

Lukenjska jama (kat. št. 575, tudi Vodna jama pod gradom Luknja, Jama pod gradom Luknja, Vodna jama v Luknji, Luknja) leži na koncu slab kilometer dolge zatrepne doline 6 km zahodno od Novega mesta. Nahaja se na koncu makadamske ceste, ki od odcepa lokalne ceste Prečna–Straža pripelje do parkirišča pred tamkajšnjo ribogojnico. Nekoliko naprej je zajezen tretji izvir ponikalnice Temenica (tudi Prečna), ob katerem stoji nekdanji grajski mlin oziroma sedanja elektrarna. Nad izviro ležijo razvaline srednjeveškega gradu Luknja, nad katerim se pnejo strme skalne stene. V jurskih apnencih izoblikovana 307 m dolga in 12 m globoka vodoravna jama ima dva vhoda, ki sta ob vznožju skalnatega levega brega drug od drugega oddaljena 20 m. Nižje ležeči glavni rov je tako kot večina notranjih prostorov ob večjem deževju

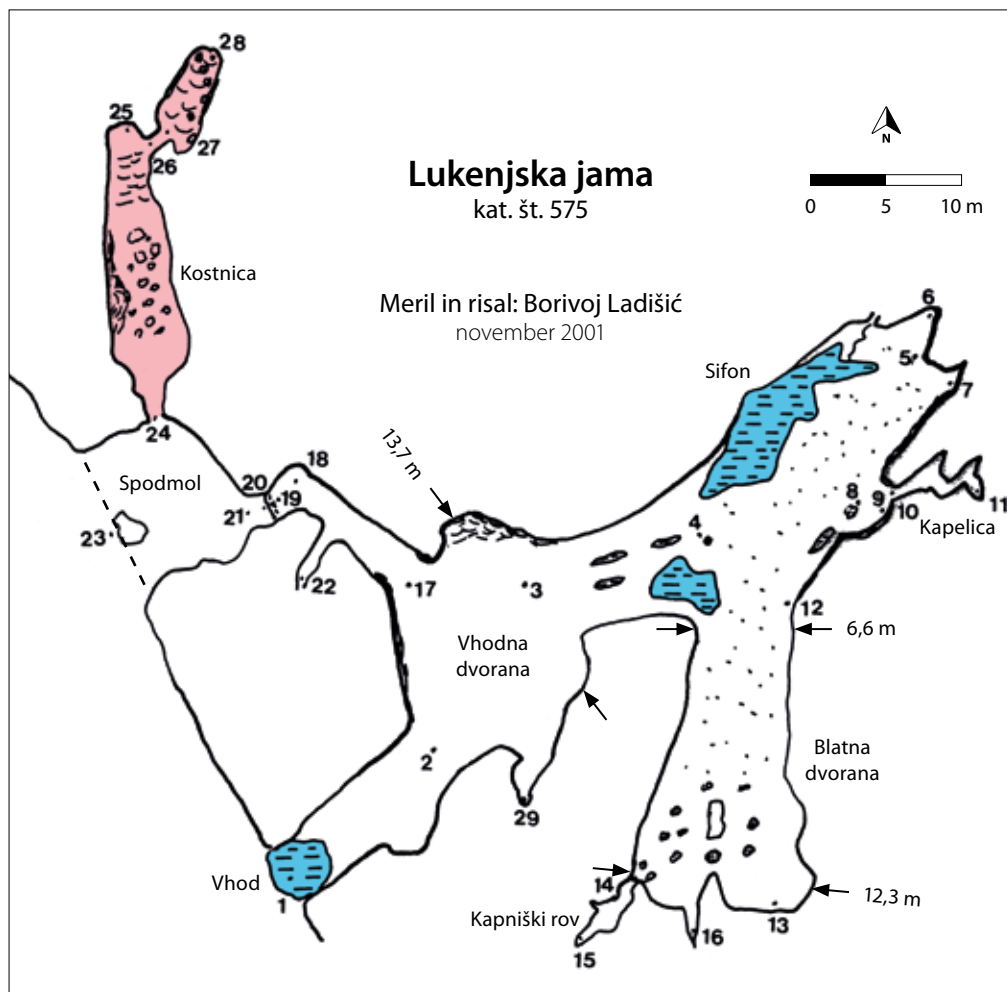

Zgornji vhod v Lukenjsko jama z globoko arheološko sondo pred in v spodmolu. FOTO MARKO PRŠINA

poplavljen, deroča voda pa se takrat skozi vhodno ožino vali v strugo bližnje Temenice. Zahodno in okoli 6 m višje od tega vodnega rova je okoli 10 m širok, a plitev obokan spodmol, ki je bil pred arheološkimi raziskavami na debelo zatrpan s sedimenti. Na najvišjem mestu je bila takrat zgolj 1 m visoka reža. Oba jamska vhoda sta v notranjosti povezana s kratkim in ozkim rovom.

Dosedanje arheološke raziskave

Jama je okoli leta 1912 zbudila pozornost dijakov novomeške gimnazije, ki so v krovnih plasteh zgornjega vhoda našli »fragment fibule na kosu apnene sige« (človeška mečnica), ki so se je držali drobci lesnega oglja. Na priporočilo slovenskega naravoslovca in geologa Ferdinanda Seidla iz Novega mesta so jo leta 1919 predali raziskovalcu Krapine prof. Dragotinu Gorjanoviću Krambergerju iz Zagreba. Leta 1938 je jamo v spremstvu dr. Draga Mušiča obiskal dr. Srečko Brodar. V vhodnem delu je opazil manjšo plitvo sondo ter v gruščnatih in mestoma zasiganih jamskih

tleh našel sledove lesnega oglja, ponovno drobce človeških kosti ter glinasto posodo iz rimskega časa. Po njegovi takratni oceni človeške kosti iz zgornjih plasti v jami niso bile paleolitske starosti.

Lukenjska jama je nato zbudila pozornost naravoslovca in arheologa dr. Franca Osoleta. Na območju spodmola pred zgornjo jamo je oktobra 1975 opravil poskusno sondiranje (sonda 2 x 6 m), ki ga je z raziskovalno sondo leta 1976 še nekoliko razširil. Sistematične arheološke raziskave v pobočju pred jamo (sonda 3 x 13 m, globina okoli 2 m) pa so tudi ob pomoči novomeških jamarjev potekale septembra 1980, julija 1981 in julija 1982. Pod spodmolom so v zgornji *holocenski plasti* odkrili mlajšepaleolitsko postojanko s številnimi kostnimi fragmenti divjih živali (prevladujoči: bober, zajec, divja svinja, jelen, lisica, jazbec, rjavi medved; redkejši: divja mačka, volk, ris, bizon, los in razni ptiči). Med njimi so bile pomešane kosti domačih živali (govedo, konj, ovca, koza in pes) in tudi človeka. Med najdbami človeškega izvora iz različnih časovnih obdobj je prevladovala keramika iz srednjeveškega in rimskega obdobja (tudi dva bronasta rimska kovanca, dve bronasti sekirici), številni fragmenti pa so bili iz prazgodovinskih obdobj.

Po skoraj meter debelem sterilnem presledku so kostne fragmente (okoli 500 različnih živalskih kosti in zob) našli tudi v globljih *pleistocenskih plasteh* (alpski svizec, los, jelen, rjavi medved, bizon ali tur, gams, bober, divja svinja, severni jelen, damjak, kozorog, planinski orel). Tja so jih kot lovski plen privlekle zveri ali človek. Tukajšnja prisotnost človeka je dokazalo kurišče (ostanki predvsem borovega oglja) ter več kot 100 predmetov kulturne zapuščine – predvsem kamnita orodja (klinice, svedri, praskala, vbodala ...). Dokaj skromen in s skalami utesnjen bivalni prostor

Mesto arheološkega izkopa v spodmolu in kovinski okvir s prehodom v Kostnico. FOTO MARKO PRŠINA

z enim samim kuriščem je kazal na to, da je bil obisk ledenodobnih lovcev v tej jami zelo kratkotrajen. Lukenjsko jamo zato lahko uvrstimo med lovske postaje oziroma začasna zatočišča, v katerih so se lovci na svojih pohodih po pokrajini ustavili za krajši čas. Lesno oglje iz kurišča so raziskovalci z analizo ^{14}C radiometrično datirali na Inštitutu Ruđerja Boškovića v Zagrebu. Rezultati so pokazali, da starost oglja znaša 12.580 ± 250 let, kar ga uvršča v čas pozne ledene dobe (stopnja epigravettien, okoli 10.600 pr. n. št.). S tem lahko dokazano zaključimo, da je bil spodmol v Lukenjski jami obljuden v mlajšem paleolitiku, neolitiku, bronasti dobi, železni dobi, rimski dobi in tudi v srednjem veku. Najdbe iz tega arheološkega najdišča hrani Dolenjski muzej Novo mesto, del njih je na ogled na njihovi stalni arheološki razstavi.

Raziskave Kostnice

Nekako vzporedno z arheološkimi raziskavami v spodmolu je potekalo tudi raziskovanje v skrajnem severnem delu jame, kjer se v steni spodmola odpira ozek prehod v manjšo dvorano. Vhod vanjo je težje dostopen, saj leži okrog 3 m višje od današnjih tal, jamarji pa smo jo poimenovali Kostnica. V njej je novomeški jamar Lojze Medle pod sigovimi skorjami, na katerih so rasli tudi manjši stalagmiti, odkril več človeških in živalskih kosti. Večina jih je bila pravzaprav prelita oziroma sprijeta s sigo. Analiza treh vzorcev sige s ^{14}C radiometrično datacijo je pokazala, da je siga nad kostmi stara največ 2600 let. To pomeni, da so kosti še nekoliko starejše in da pripadajo obdobju starejše železne dobe. Prisotnost in količino kosti v stranskem jamskem rovu si razlagamo tako, da je bil ta jamski prostor v halštatskem obdobju (8.–4. stoletje pr. n.

Površinski arheološki pregled tal v Kostnici leta 2020. FOTO MARKO PRŠINA

št.) za nekaj pripadnikov človeške vrste kraj večnega počitka. Podrobnejše arheološke raziskave v tem delu jame takrat niti pozneje niso bile opravljene.

Septembra 1980 smo jamarji JKNM v želji, da bi preprečili nepooblaščen odnašanje arheološkega gradiva, vhod v Kostnico zaprli z železno rešetko. Ta je bila v devetdesetih letih prejšnjega stoletja uničena. Danes si je treba zaradi umetne poglobitve spodmola pri vstopu v dvoranico pomagati z lestvijo. Leta 2004 sta dr. Phil Mason iz Zavoda za varstvo kulturne dediščine, OE Novo mesto (ZVKDS) in Andrej Hudoklin iz Zavoda RS za varstvo narave, OE Novo mesto, v Kostnici opravila monitoring in površinsko pobrala nekaj odlomkov kosti ter dva odlomka prazgodovinske keramike.

Člani JKNM smo med inventuro leta 2019 ugotovili, da nam na policah z opremo precej prostora zavzemata dva zajetna stalagmita, ki sta bila prvotno v enem kosu. To je bil kapnik, ki ga je takratni predsednik JKNM Lojze Medle med arheološkimi raziskavami med letoma 1980 in 1982 pobral v Kostnici. Na spodnji strani ima sprijete človeške in živalske kosti ter redke odlomke keramike. V tistem času je tudi Borivoj Ladišič v Kostnici pobral nekaj kosti, ki so bile mestoma na debelo obložene z jamsko sigo, ter nekaj odlomkov keramike različnih debelin in velikosti. V osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja je bil kapnik kot stalni eksponat razstavljen v nekdanji klubski vitrini na Rozmanovi ulici v Novem mestu. Ko je najemno razmerje poteklo, smo vitrino opustili, kapnik pa prenesli v klubske prostore. Jamarski klub je leta 2020 kapnik v dveh delih po štirih desetletjih predal novomeški enoti ZVKDS, enako je pobrano arheološko gradivo ZVKDS predal tudi Ladišič.

Dejavnosti okoli prenosa arheoloških najdb na pristojni ZVKDS se bile povod, da so januarja 2020 njegovi konservatorji (Tina Britovšek, dr. Philip Mason, Marko

Kapniški stalagmit je z debelimi nanosi sige prekril človeške in živalske kosti. FOTO MARKO PRŠINA

Kolčna glavica, prekrita s sigovimi plastmi ter odlomek poznobronaste keramike. FOTO MARKO PRŠINA

Pršina in Katarina Udovč) v Lukenjski jami znova opravili monitoring spodmola in Kostnice. Na območju izkopavalne sonde v spodmolu so na površini pobrali nekaj odlomkov prazgodovinske keramike ter nekaj kosti. V sedaj nezaščiteni Kostnici pa so opravili površinski pregled in pobrali nekaj odlomkov močno zasiganih kosti in novodobnih odlomkov stekla in plastike. Večina preostalih kosti v dvoranici je danes obloženih s sigovo plastjo, tako da bi jih bilo brez poškodb skorajda nemogoče izluščiti iz podlage. Pobrane kosti je pregledal dr. Borut Toškan iz ZRC SAZU in potrdil, da pripadajo tako živalim kot tudi človeku. Konservatorji ZVKDS so vse zbrane najdbe iz let 1980, 2004 in 2020 zbrali, označili ter dokumentirali. Tako urejeno gradivo so junija 2020 predali Dolenjskemu muzeju Novo mesto, ki je krajevno pristojen za trajno hrambo arheološkega gradiva.

Pravno varstvo

Celotno območje zatrepne doline Luknja od lokalne ceste do pobočij nad udornico naravovarstveno sodi med zavarovana območja narave. Z izjemo nekaj kmetijskih površin v vstopnem delu njen večinski del sodi v območje Natura 2000 – Ajdovska planota. Kulturnega pomena tukajšnjega arheološkega najdišča so se zelo zgodaj zavedali tudi arheološka stroka in konservatorji ZVKDS, Območna enota Novo mesto. Zato so leta 1992 Lukenjsko jamo v sklopu naravnega spomenika Luknja, ki je obsegal celotno zatrepno dolino, predlagali v normativno zaščito. Takratna Občina Novo mesto ga je skupaj z drugimi znamenitostmi, spomeniki in območji uvrstila

Stalagmit, pod katerim se v ogledalu zrcalijo 2600 let stare človeške in živalske kosti. FOTO MARKO PRŠINA ►

v Odlok o razglasitvi naravnih znamenitosti in nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Novo mesto (Uradni list RS, št. 38/1992, 15/2014). Danes sta Prečna – Arheološko najdišče Lukenjska jama (EŠD 22749) ter širše Prečna – Območje gradu Luknja (EŠD 8756) kot enoti kulturne dediščine vpisani v register nepremične kulturne dediščine pri Ministrstvu za kulturo. Arheološko najdišče Lukenjska jama je ob tem z Odlokom o razglasitvi nepremičnih kulturnih spomenikov lokalnega pomena na območju Mestne občine Novo mesto (Dolenjski uradni list, št. 30/2016-108, 29/2019-49) varovano tudi kot kulturni spomenik lokalnega pomena.

LITERATURA

- BREŠČAK, D., 1982. Arheološke raziskave jam v porečju Krke. *Dolenjski kras*, str. 32–33.
- BRODAR, S., 1960–1961. Najdbe kostnih ostankov ledenodobnega človeka na slovenskih tleh. *Arheološki vestnik = Acta archaeologica*, 11/12, str. 5–14.
- CULIBERG, M., 2011. Paleobotanične raziskave v paleolitskih najdiščih v Sloveniji. V: *Drobci ledenodobnega okolja: zbornik ob življenjskem jubileju Ivana Turka*. Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Založba ZRC, str. 219–234.
- DULAR, J., 2014. Straža in Vavta vas v prazgodovini in antiki. *Straža : kraj topline, zelenja in modrine*, str. 93–100.
- LADIŠIČ, B., 1982. Hidrografske in speleološke karakteristike Temeniškega podolja. *Dolenjski kras*, str. 42–48.
- LEBEN, F., 1970. Arheološka podoba dolenjskih jam. *Naše jame*, 11, str. 25–42.
- LEBEN, F., 1978. Osteološke in kultne najdbe prazgodovinskega človeka iz kraških jam Slovenije in mejnega ozemlja. *Arheološki vestnik = Acta archaeologica*, 29, str. 13–35.
- LEBEN, F.: 1975. Jama pri gradu Luknja. *Arheološka najdišča Slovenije*, str. 219.
- OSOLE, F., 1977. Lukenjska jama pri Prečni na Dolenjskem. *Varstvo spomenikov*, 21, str. 171–172.
- OSOLE, F., 1982. Lukenjska jama, arheološko najdišče. *Dolenjski kras*, str. 34–37.
- OSOLE, F., 1982. Lukenjska jama. *Varstvo spomenikov*, 24, str. 132–133.
- OSOLE, F., 1983. Epigravettien iz Lukenjske jame pri Prečni. *Poročilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v Sloveniji*, XI, str. 7–32.
- OSOLE, F., 1990. Lukenjska jama pri Prečni: Novo mesto. *Arheo*, posebna št. (1990), 7–10.
- POHAR, V., 1983. Holocenska favna iz Lukenjske jame. *Poročilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v Sloveniji*, XI, str. 33–72.
- POHAR, V., 1984. Poznoglacialna favna iz Lukenjske jame. *Geologija*, 26, str. 71–107.
- POHAR, V., 2000. France Osole (1920–2000). *Arheološki vestnik = Acta archaeologica*, 51, str. 257–259.
- PRŠINA, M., 2020. Lukenjska jama kot arheološko najdišče. <http://www.jknm.si/si/?id=563&l=2020> (dostopno 1. 4. 2022).